

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ МЕДИЧНОЇ ПОСЛУГИ

TO THE ISSUE OF THE CONCEPT OF MEDICAL SERVICE

Мостовенко О.С.,

*здобувач кафедри цивільного права
юридичного факультету*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті автором проаналізовано поняття медичної послуги й узагальнені основні питання, що стосуються її правової природи. Наведено визначення медичної послуги, окреслені її родові та видові ознаки, проведена класифікація медичних послуг.

Ключові слова: послуга, медична послуга, ознаки медичної послуги, правова природна медичної послуги, класифікація медичних послуг.

В статье автором проанализированы понятия медицинской услуги и обобщены основные вопросы, касающиеся ее правовой природы. Приведены определения медицинской услуги, выявлены ее родовые и видовые признаки, проведена классификация медицинских услуг.

Ключевые слова: услуга, медицинская услуга, признаки медицинской услуги, правовая природа медицинской услуги, классификация медицинских услуг.

In the article, the author analyzes the concept of medical service and generalizes the main issues concerning the legal nature of medical services. The definition of medical service and its classification are given as well as the generic and species characteristics of such services.

Key words: service, medical service, characteristic of medical services, legal nature of medical service, classification of medical services.

Постановка проблеми. Здоров'я нації належить до найважливіших цінностей, закріплених у Конституції України. Право кожного громадянина на здоров'я, яке як особисте немайнове право регламентовано також у Цивільному кодексі України, пов'язане з наданням медичної допомоги загалом і медичних послуг зокрема.

В умовах ринкової економіки медична допомога надається в різних формах, здебільшого, через мережу державних і комунальних закладів охорони здоров'я, які реалізують конституційне право кожного громадянина на безкоштовну медичну допомогу, а також із залученням інструментів медичного страхування та/або платної медицини. Такий підхід загалом має забезпечити громадянам України отримання якісних медичних послуг.

Метою статті є дослідження сутності й основних ознак медичних послуг. Завдання дослідження зумовлені визначенням медичної послуги, виділення її родових і видових ознак, здійснення класифікації таких послуг.

Стан опрацювання. Проблема визначення поняття медичної послуги була предметом дослідження низки науковців. Серед вчених, які досліджують окремі аспекти такої важливої проблеми, доцільно виокремити праці С. Шевчук, О. Тихомирова, І. Сенюти, О. Прасова, С. Стеценка, О. Крилової, І. Венедиктової та ін.

Вклад основного матеріалу. Важливим напрямом підвищення якості медичних послуг є вдосконалення їх правового регулювання.

Водночас як саме поняття, так і ознаки медичної послуги сьогодні недостатньо досліджені в юридичній науці.

Однією із проблем у згаданій галузі є законодавча неврегульованість сфери медичних послуг загалом і відсутність законодавчого визначення поняття «медична послуга» зокрема. Розглянемо окремі цивільно-правові аспекти тематики.

На наш погляд, під час визначення поняття медичної послуги варто виходити, передусім, із загального розуміння послуги в цивільному праві. Що ж до доктринального його бачення, то воно є певною мірою дискусійним.

На нормативному рівні Цивільний кодекс України безпосередньо не визначає поняття «послуга», але системний аналіз інших законодавчих актів дозволяє визначити основні підходи законодавця щодо зазначеного.

Закон України «Про захист прав споживачів» тлумачить послугу як діяльність виконавця з надання (передавання) споживачеві певного, визначеного договором, матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. – Ст. 379].

У Законі України «Про соціальні послуги» їх послуги визначені як комплекс заходів із надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем. [Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358].

Щодо доктринального визначення поняття «послуга» позиції науковців різняться:

– перші (С. Алексєєв, Н. Індюков, М. Кротов, О. Красавчиков) розглядають її як результат діяль-

ності або ж розкривають її сутність через результат діяльності [15, с. 10];

– другі (Т. Левшина, Ю. Романець) трактують послугу як нерозривне поєднання діяльності та результату, оскільки результату передує діяльність, що не має матеріального втілення і становить разом із ним неподільне ціле [13, с. 61];

– треті визначають сутність послуги як діяльності, що не має уречевленого результату (О. Іоффе, Є. Шешенін та ін.) [7, с. 448];

– четверті аналізують сутність послуг як різновиду блага з допомогою аналізу сутності блага (О. Щуковська, В. Борисова, І. Жилінкова) [21, с. 16; 18, с. 267–268];

– п'яті (Ю. Калмиков, Д. Степанов, О. Тихомиров, О. Коршакова, О. Капля та ін.) визначають сутність послуги через діяльність, що не пов'язується зі створенням матеріальної речі, матеріального блага, проте сама собою породжує відповідне благо, що має споживчу вартість і внаслідок цього стає об'єктом цивільного права [9, с. 113], або просто дію, спрямовану на задоволення господарської потреби суб'єкта [13, с. 59].

Аналізуючи саму медичну послугу з погляду правової регламентації, варто підкреслити, що вона є окремим видом послуг.

Окремі правознавці акцентують увагу на її нематеріальності, розглядаючи її як благо, яке надається однією особою (виконавцем) і споживається іншою особою (замовником) у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності [19].

Інші автори наголошують на тому, що послуга є результатом діяльності, яка здійснюється відповідно до цивільно-правового зобов'язання особи і не пов'язана зі створенням конкретного матеріального об'єкта, речі [4].

В юридичній літературі немає однозначної позиції щодо визначення самого поняття медичної послуги.

Так, С. Антонов визначає медичну послугу як професійну діяльність або діяльність фізичних осіб-підприємців із приватною практикою, господарську діяльність медичних закладів (організацій), що спрямована на покращення стану здоров'я людини або змін зовнішності [2, с. 20].

Близьку позицію висловлює О. Прасов, який розглядає медичну послугу як дію медичних працівників, що покликані задовольняти потреби людини щодо здоров'я в широкому сенсі, та дії медичних працівників, які покликані задовольняти потреби людини щодо здоров'я і не охоплюються поняттям медична допомога – у вузькому [12].

Більш деталізоване визначення медичної послуги сформульоване О. Тихомировим як спеціальної професійної послуги в межах обґрунтованого ризику відповідно до договірних зобов'язань, за межами якого виникнення фізичної, матеріальної та моральної шкоди не є правомірним, а результатом медичної послуги є стан здоров'я, який обумовлений її належним виконанням [16].

Загалом сприймаючи загальні підходи, що містяться в запропонованих визначеннях, вважаємо найбільш обґрунтованою позицію І. Венедиктової, яка розглядає медичну послугу як корисну діяльність послугодавця, що спрямована на задоволення потреб щодо здоров'я фізичної особи, водночас маючи нематеріальний характер [14].

Як вже зазначалося, медична послуга є різновидом послуг, і в складі інших послуг як об'єкта цивільних прав вперше була закріплена в такій якості.

Послуги як родовий об'єкт, мають спільні ознаки, які притаманні всім видам послуг, зокрема й медичним, а саме:

– спрямованість на задоволення нематеріальних потреб;

– відсутність, зазвичай, матеріального результату;

– споживчий характер (у послугі закладена її цінність, що має також і економічний ефект);

– споживання в процесі її надання, неможливість зберігання і накопичення;

– тісно пов'язана з особою послугодавця.

Такі родові ознаки дозволяють відмежувати послуги від такого суміжного об'єкта цивільних правовідносин, як роботи.

Специфіка медичних послуг визначається, передусім, тим, що вони надаються у сфері охорони і забезпечення здоров'я. На цих особливостях медичних послуг акцентується увага і в юридичній літературі.

Так, О. Тихомиров, аналізуючи поняття і природу медичних послуг, до їхніх основних ознак відносить професійний характер (вважається, що спочатку медична допомога виникла як доручення пацієнта лікарю і тільки потім, через деякий час, перетворилася на послугу); матеріальне виробництво з отриманням нематеріального продукту; предмет медичної діяльності – організм людини й об'єкт відповідно, – цільовий вплив на предмет; особливий зміст; спеціальну правоздатність [16].

Варто зазначити, що ознаки матеріального виробництва з отримання нематеріального результату, предмет і об'єкт суттєво відрізняють її від інших видів професійних послуг, оскільки остання націлена на здоров'я людини, для підтримки якого застосовуються спеціальні методи, як-от інвазивні та неінвазивні.

Деякі автори розподіляють зміст медичної послуги на дві частини – професійну основу та сервісні властивості. До останніх вони відносять: відсутність черг; якісний сервіс, відмінний від того, який у державних і комунальних закладах; кабінет лікаря із сучасним інтер'єром; можливість бути в окремій палаті, а також оздоблення прийомного покою та загальний рівень комфорту в лікарні.

Проте зміст медичної послуги не залежить від бездоганності сервісу, а насамперед пов'язаний із правильним діагностуванням і власне процесом лікування людини, яка звернулася по допомогу. Окрім того, визначений правовий режим медичних послуг, і сервіс виходить за його межі.

Окремі автори серед інших ознак виділяють відсутність гарантії досягнення очікуваного результату,

а також неможливість всеохоплюючої стандартизації, публічний характер [2; 3].

Узагальнення наведених позицій дає підставу для виділення ознак, характерних для медичних послуг:

- особливий суб'єктний склад – споживачем може бути тільки фізична особа;
- специфіка послугодавця;
- неможливість порівнювати й оцінювати послугу до її надання, зважаючи на те, що така послуга не існує до її отримання;
- професійний ризик;
- недостатність інформації про набір послуг, які необхідні споживачу;
- відсутність стандартизації;
- підвищені вимоги до надавача послуг, встановлені державою;
- висока відповідальність і водночас відсутність механізму притягнення до неї виконавця послуг.

Не менш дискусійним є питання про правову природу медичної послуги.

У спеціальній літературі виділені чотири основні підходи:

- перший, що належить цивілістам, розглядає правове регулювання медичних послуг як невід'ємний складник цивільного права, тому що воно ґрунтується на засадах цивільно-правового договору [5];
- другий, закладений представниками права соціального забезпечення, які відносять медичну допомогу до виду соціального забезпечення, обґрунтовуючи це тим, що предметом медичного права є комплекс суспільних відносин щодо лікування захворювань, суб'єктами яких є державні медичні установи і громадяни;
- третій можна умовно віднести до адміністративно-правового, за яким відносини щодо надання медичної допомоги вважають адміністративно-правовими;
- четвертий підхід, який ми вважаємо найбільш обґрунтованим, норми, що регулюють відносини по наданню медичної допомоги визнає комплексною галуззю права [5], а право охорони здоров'я як систему нормативних актів (норм), регулюючих майнові, організаційні, особисті відносини, які виникають у зв'язку із проведенням санітарно-епідеміологічних заходів і наданням лікувально-профілактичної допомоги громадянам.

На нашу думку, питання про правову природу правовідносин із надання медичних послуг, а отже, і галузевої належності відповідних правових норм, тісно пов'язано із класифікацією медичних послуг, яку можна провести за різними критеріями.

Зокрема, одним із критеріїв є застосування певної форми фінансування. Зважаючи на такий критерій, медичні послуги можна розглядати як державні та приватні.

Наступним критерієм розмежування медичних послуг є їхній характер. Вони поділяються на інвазивні (хірургічні) та неінвазивні (терапевтичні), останні також поділяються на дитячі та дорослі.

Розглядаючи наведені класифікації, можна стверджувати, що вони є недостатньо повними, оскільки враховують лише окремі аспекти надання медичних послуг.

А. Тихомиров запропонував класифікувати медичні послуги на декілька груп, зважаючи на методи надання медичних послуг, а саме: на маніпуляційні, процедурні, медичні способи та медичне втручання [17].

Спираючись на закріплену у законодавстві про охорону здоров'я класифікацію медичної допомоги, можна також виділити екстрену медичну допомогу; первинну медичну допомогу; вторинну (спеціалізовану) медичну допомогу; третинну (високоспеціалізовану) медичну допомогу; паліативну допомогу.

За способом надання: амбулаторні та стаціонарні.

За суб'єктом, якому надаються послуги: дитячі, дорослі, та геріативні.

За призначенням: профілактичні; діагностичні; лікувальні; реабілітаційні; протезно-ортопедичні; зубопротезні; стерилізаційні; корекції статі; послуги породіллі; аборт; медичної експертизи; штучного запліднення; забору органів і тканин і трансплантації; пластичних операцій [20].

Висновки. Як свідчить проведений аналіз спеціальної літератури, поняття медичних послуг дотепер не знайшло свого чіткого юридичного закріплення в нормативно-правових актах, що є підґрунтям для наукових дискусій і водночас сприяє різному тлумаченню правової природи медичних послуг і різноманітної практики їх надання, що часто призводить до зниження якості охорони здоров'я громадян і невдоволення останніх отриманими послугами, а отже, до судових справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Антонов С. Правова регламентація надання медичних послуг / С. Антонов // Управління закладами охорони здоров'я. – 26 лютого 2009 р. – № 2. – С. 19–23.
3. Актуальні проблеми медичного права: матер. I Всеукр. наук.-практ. конф. / упор. В. Берназ, О. Мавед; Міжнародний гуманітарний університет. – Одеса: Фенікс, 2013. – 234 с.
4. Гражданское право Украины: [учебник для вузов системы МВД Украины]: в 2-х ч. / А. Пушкин, В. Самойленко, Р. Шишка и др.; под ред. А. Пушкина, В. Самойленко. – Ч. I. – Х.: Ун-т внутр. Дел.; Основа, 1996. – 440 с.
5. Майданик Р. Договір про надання медичних послуг / Р. Майданик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medicallaw.org.ua/uploads/media/Maydanuk.pdf>
6. Смотров О. Договір щодо оплатного надання медичних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. Смотров; Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2003. – 177 с.
7. Кабалкин А. Гражданско-правовой договор в сфере обслуживания / А. Кабалкин; отв. ред. А. Рубанов. – М.: Наука, 1980. – 256 с.
8. Крилова О. Цивільно-правове регулювання відносин по наданню медичної допомоги: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. Крилова; Одеська національна юридична академія – Одеса, 2006. – 209 с.

9. Курило В. Надання охоронних послуг як об'єкт підприємництва / В. Курило // Право України. – 2003. – № 2. – С. 113–117.
10. Менеджмент у сфері послуг : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. Б. Моргулець. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 383 с.
11. Бреян Т. Наукові погляди на місце медичного права в системі права України / Т. Бреян. – Тернопільський національний економічний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://medicallaw.org.ua/uploads/media/01_033_01.pdf#page=4&zoom=auto,-57,606
12. Право на медичну допомогу та його здійснення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. Прасов ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2007. – 16 с.
13. Резнікова В. Сутність категорії «послуга» : аналіз існуючих концепцій / В. Резнікова // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 1. – С. 58–68.
14. Сучасне українське медичне право : [монографія] / за заг. ред. С. Стеценка. – К. : Атіка, 2010. – 496 с.
15. Телестакова А. Система договорів про надання послуг в цивільному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А. Телестакова ; Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. – К., 2008. – 25 с.
16. Тихомиров А. Медицинская услуга. Правовые аспекты / А. Тихомиров. – М. : Информационно-издательский дом «Филинь», 1996 – 352 с.
17. Тихомиров А. Медицинское право : [практическое пособие] / А. Тихомиров. – М., 1998. – 418 с.
18. Цивільне право України : [підручник] : у 2-х т. / за заг. ред. В. Борисової, І. Спасибо-Фатєєвої, В. Яроцького. – К. : Юрінком-Інтер, 2006. – Т. 2. – 552 с.
19. Цивільне право : [підручник] : у 2-х т. / В. Борисова (кер. авт. кол.), Л. Баранова, Т. Бєгова та ін. ; за ред. В. Борисової, І. Спасибо-Фатєєвої, В. Яроцького – Х. : Право. – 2011. – Т. 2. – 816 с.
20. Шевчук С. Правовое регулирование возмездного оказания медицинских услуг : реалии и перспективы / С. Шевчук. – Ставрополь : Сев-Кав. ГТУ ; Ставропольсервисшкола, 2001. – 232 с.
21. Щуковская О. Правовое регулирование деятельности по оказанию правовых услуг : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс» / О. Щуковская ; Санкт-Петербургский государственный университет. – СПб., 2006. – 19 с.